

DRUGA STRANA MEDALJE U POSTUPANJU S AMBALAŽNIM OTPADOM

UVOD

Problemi u vezi sa zbrinjavanjem otpada sve su izraženiji i na toj problematici se često gube odnosno osvajaju politički bodovi. Svjedoci smo da količine otpada koje proizvodimo bivaju iz godine u godinu veće, a trenutne opcije za zbrinjavanje otpada su ograničene. Stoga se zbog sve većih zakonskih ograničenja poseže za nelegalnim rješenjima, a najjednostavnije je „problematični“ otpad predati nekome i platiti za rješavanje problema. Dakle, premještanjem neželjenog otpada u neku drugu zemlju, primarni prerađivači najvjerojatnije izbjegavaju dodatne troškove, a netko uvijek u lancu profitira. Nekad je Kina bila spasonosno rješenje, no početkom 2018. godine obustavljen je uvoz plastičnog otpada u tu zemlju.

Problem nastaje kada se otpad, koji je izvezen zbog daljnje uporabe, pronađe u „trećim zemljama“ ostavljen unutar napuštenih tvornica, skladišta, zakopan u tlo ili odbačen u okoliš. Najčešće se radi o velikim količinama neopasnog ambalažnog otpada pomiješanog s komunalnim otpadom. Uglavnom je to mješavina materijala poput plastike, papira, kartona, gume, drveta, metala, stakla, tekstila i slično. U kombinaciji s onečišćenjima unutar same ambalaže ili vanjska kontaminacija drugim vrstama otpada uzrokuju ekološki problem na mjestu odlaganja odnosno odbacivanja takvog otpada. Osim vizualnog nagrdživanja okoliša, najčešće popratne pojave su neugodni mirisi, pojava glodavaca, kukaca i ptica koje mogu širiti

razne bolesti. Zbog širenja sitnih čestica u okoliš, ugrožene su sve sastavnice okoliša i zdravlje ljudi. U slučaju požara gorenjem otpada razvijaju se štetni i toksični plinovi koji mogu dodatno ugroziti zdravlje i živote ljudi na širem području oko požarišta. Često se ovdje radi o nelegalnom postupanju, a teret zbrinjavanja takvog otpada i sanacija lokacije se na kraju prebacuje na lokalnu zajednicu ili državu.

ODAKLE SVE KREĆE

Može se reći da je početak uzroka problema s otpadom u Europi, ali i svijetu započeo kada je kineska vlada, zbog rasta vlastitog gospodarstva, početkom 2018. godine zaustavila uvoz u Kinu za 24 vrste krutog otpada. Ta zabrana uključivala je i ambalažni otpad od papira i kartona, tekstila i plastike. Do tada najveći izvoznici ambalažnog otpada u Kinu, zemlje poput SAD-a, Japana, Njemačke i Ujedinjenog Kraljevstva morali su preko noći naći rješenje za otpad koji je iz godine u godinu postajao sve veći problem. Za razliku od papira i kartona te tekstila, koje je lakše reciklirati, plastični je otpad postao znatan problem kako zemljama članicama Europske unije (EU) tako i ostatku svijeta. Najviše je to zbog zastupljenosti čak sedam osnovnih vrsta polimera, ali i njihovih različitih svojstava ovisno o vrsti proizvoda ili ambalaže.

Kada je Kina zatvorila vrata otpadu, morala su se naći nova rješenja pa je tok otpada preusmje-

ren prema južnoj Aziji u zemlje poput Tajlanda, Malezije ili Vijetnama. Japan se okrenuo prema vlastitim rješenjima. Praksa je pokazala da se ni te nove destinacije nisu mogle nositi s tolikim količinama uvezenog otpada, a na vidjelo su izašli svi negativni ekološki aspekti. Zbog spaljivanja ili zakopavanja otpada nepovratno je narušena kakovća življenja, jer su pogoni za obradu otpada bili pokraj ili u gusto naseljenim područjima. Stoga su i vlasti u tim zemljama postrožile kontrolu i nastojale uvesti promjene, što je uzrokovalo novo preusmjeravanje tokova zbrinjavanja ambalažnog i komunalnog otpada.

Uz problem stalnog rasta količina otpada situaciju je nakon 2019. godine dodatno zakomplicirala pandemija COVID-a i limitirane mogućnosti kretanja ljudi i roba. Stoga su se tražila nova rješenja za EU, koja je sve više ustrajala na kružnom gospodarstvu, stalnom smanjenju količina odloženog otpada te povećanju recikliranja i ponovnoj upotrebi materijala. Samim time se i karta zbrinjavanja otpada počela mijenjati, a „problematični“ ambalažni otpad je s bogatog sjevera Europe uglavnom završavao na jugu Europe ili u Turskoj kao članici OECD-a. No, ni to nije dugo trajalo, jer su aktivisti i lokalno stanovništvo ukazivali na loše gospodarenje otpadom, koje se uglavnom svodilo na zatrpavanje ili spaljivanje. Dakle, praksa iz Azije se ponovila, samo što su u tim zemljama ipak nešto stroži zakoni i veća prisutnost medija pa je vrlo brzo zaustavljen i zabranjen ilegalni uvoz za određene vrste otpada.

Nažalost, neke prednosti koje EU ima u odnosu na ostale zemlje, a poglavito slobodno kretanje roba, za pojedince je značilo priliku organiziranja ilegalnih pošiljki otpada pod krinkom slanja na recikliranje u druge zemlje članice. Ni Republika Hrvatska (RH) nije bila pošteđena takve prakse, a do danas se gotovo u svakoj zemlji članici EU moglo pronaći slučajeve nelegalnog zbrinjavanja komunalnog ili ambalažnog otpada. Zbog toga se uključuju sve nadležne institucije i počinje stroža kontrola vlastitih pogona za recikliranje i zbrinjavanje otpada, kao i tokovi otpada, a zemlje međusobno razmjenjuju informacije u svrhu onemogućavanja ilegalnih pošiljki otpada i procesuiranja počinitelja.

ZAŠTO JE PLASTIČNA AMBALAŽA POSTALA PROBLEM

Osim složenosti postupaka za recikliranje, veliki problem predstavlja i onečišćenost gotovo svih vrsta ambalaže, bilo da se radi o ostacima hrane odnosno opasnim i/ili štetnim tvarima koje kontaminiraju okolnu ambalažu. Ista stvar je i s nekim vrstama plastike koja u svojem sastavu sadrži dodatke koji su joj za vrijeme radnog vijeka poboljšali svojstva, no kod zbrinjavanja ili recikliranja mogu kontaminirati ostalu plastiku. Ako se usitnjena plastika pomiješa, štetna svojstva iz dijela plastike se kroz proizvodnju mogu unijeti u novi proizvod. On tada može biti štetan za zdravlje ljudi ili životinja. Osim navedenog, zbog dugog vijeka potrebnog za raspadanje, razne vrste plastike sve do razine mikroplastike onečišćuju dugotrajno tlo, vodu i zrak. Nažalost, zbog uvjeta koji se mogu pojaviti unutar baliranog ili većim količinama odloženog plastičnog otpada, moguće je samozapaljenje, a tada gorenjem nastaju štetni i toksični plinovi.

Cijena izvornih sirovina omogućavala je stalni priljev nove ambalaže pa se i zakonski trebalo intervenirati da novo proizvedena ambalaža mora sadržavati i određeni udio recikliranih materijala. Zbog svega navedenog, pogoni za sortiranje i obradu otpada pritisnuti su sve većim troškovima i osim nemogućnosti recikliranja nekih vrsta ambalaže sve je teže osigurati dovoljno čistu sirovinu dobivenu recikliranjem.

Tu se sada postavlja pitanje prijelomnog momenta kada je neka tvrtka odlučila smanjiti vlastite troškove i svoj prikupljeni „problematični“ otpad poslati negdje drugdje na konačnu obradu. Kako su bazični troškovi obrade otpada svugdje visoki razlika se uglavnom zasniva na trošku ljudske radne snage i zato se otvorilo tržište za otpad. Ovdje na scenu stupaju razni posrednici koji nude spasonosna rješenja za takve tvrtke. Naravno, glavni motiv je zarada, a ponekad je nemoguće procijeniti hoće li pošiljka otpada, poslana u neku legalnu tvrtku, stvarno biti propisno reciklirana odnosno zbrinuta u nekoj drugoj zemlji. To pošiljatelj uglavnom i ne brine, no ako se radi o ilegalnim pošiljkama, a koje se kroz papire deklariraju kao ispravne, onda se najvjerojatnije radi o kriminalnom udruživanju.

PREKOGRANIČNI PROMET OTPADOM I RH

Prema objavi na internetskoj stranici Ministarstva zaštite okoliša i zelene tranzicije (MZOZT), prekogranični promet otpada reguliran je Uredbom (EZ-a) br. 1013/2006 (u daljnjem tekstu: Uredba) Europskog parlamenta i Vijeća o pošiljkama otpada (SL L 190, 12.7.2006.) te odredbama članaka 118.-136. Zakona o gospodarenju otpadom (N.N., br. 84/21. – u daljnjem tekstu: Zakon). U skladu s odredbama Uredbe, otpad u prekograničnom prometu otpada kategorizira se kao otpad sa Zelenog popisa (Prilozi III, IIIA i IIIB) ili otpad sa Žutog popisa (Prilozi IV i IVA). Konsolidirani Zeleni i Žuti popis otpada te kriteriji klasifikacije otpada sa Zelenog popisa navedeni su u Dodatku II. Pravilnika o katalogu otpada (N.N., br. 90/15).

U slučaju prekograničnog prometa otpada unutar EU-a, otpad sa Žutog popisa podliježe postupku prethodne pisane obavijesti i odobrenja (notifikacijski postupak) bez obzira je li u drugu državu upućen na uporabu ili zbrinjavanje dok otpad sa Zelenog popisa upućen u drugu državu na uporabu ne podliježe notifikacijskom postupku već zahtjevima iz članka 18. Uredbe. Izvoz otpada sa Zelenog popisa otpada u države, na koje se ne primjenjuje Odluka OECD-a o kontroli prekograničnog kretanja otpada, mora se provoditi u skladu s Uredbom (EZ-a) br. 1418/2007. U slučaju da država odredišta nije popisana u navedenoj Uredbi, izvoz podliježe notifikacijskom postupku. Notifikacijski postupak započinje kada podnositelj obavijesti nadležnom tijelu države polazišta podnese pisanu obavijest (notifikaciju) o namjeravanoj isporuci otpada, odnosno zahtjev za izdavanjem odobrenja za isporuku otpada. U RH nadležno tijelo za pitanja prekograničnog prometa otpada je MZOZT.

Svaku pošiljku otpada koja izlazi, ulazi ili prolazi kroz našu zemlju mora pratiti i odgovarajuća dokumentacija iz koje je moguće utvrditi pošiljatelja, prijevoznika, preuzimatelja, količinu, vrstu otpada s pripadajućim ključnim brojevima odnosno oznakama sa Žutog odnosno Zelenog popisa i dr. Svi podaci moraju biti popunjeni u obrascu iz Priloga VII Uredbe - Povratne informacije uz isporuke otpada iz članka 3. stavaka 2. i 4. Dakle, svaku pošiljku otpada koja sadržava sve potrebne po-

datke moguće je kontrolirati i pratiti tijekom otpada. Na taj način je moguće i uočiti eventualne nelogičnosti ili otkriti lokacije s većim količinama preuzetog otpada, a tada je sve ostalo na nadležnim tijelima da postupaju u skladu s ovlastima. Iako po cestama, prugama, rijekama i morem svakodnevno putuju milijuni tona svih vrsta otpada, teško je sve detaljno pratiti ili fizički provjeriti. Ipak se detektiraju pokazatelji koji potaknu sumnju na ilegalno postupanje s otpadom, a onda slijedi detaljna istraga uz moguću međunarodnu suradnju.

REZULTATI ISTRAGA

U većini objavljenih primjera istraga, od kojih su neki dospjeli i na televiziju, moguće je uočiti sličnost u postupanju. U osnovi bi ilegalne pošiljke bile krivo deklarirane tj. pošiljka s ključnim brojem otpada, koji je moguće oporabiti, sadržavala bi i udio nečistoća ili druge vrste otpada poput komunalnog ili čak opasnog. Takve pošiljke je obrađivač mogao vratiti pošiljatelju. No, ako se radilo o dogovorenom „poslu“, tada bi preuzimatelj najvjerojatnije otpad ilegalno zbrinjavao ili uskladištio u većim količinama. Za odlaganje su se uglavnom koristile prirodne depresije, kamenolomi ili mjesta iskopa gdje bi se otpad prekrivao zemljom.

Kako cijela Europa ima puno starih industrijskih kompleksa i skladišta, napuštenih nakon prestanka proizvodnje, u vrlo kratkom su roku postale poželjne lokacije za uskladištavanje velikih količina otpada. Treba istaknuti da su takve lokacije uglavnom bile bez odgovarajuće infrastrukture i ne bi zadovoljile regularnu proceduru ishođenja potrebnih dozvola za gospodarenje otpadom. Stoga se s pravom postavljaju pitanja tko je izdao dozvole i kako je na kraju došlo do situacije koja je izmakla kontroli.

Bitno je istaknuti da kod nelegalnog skladištenja otpada najvjerojatnije nije bilo ozbiljne namjere da se otpad obrađuje i ukloni s lokacije. To potvrđuje i način skladištenja kojim su redovito premašeni kapaciteti za skladištenje i nisu provedene sigurnosne, protupožarne ili higijensko-zdravstvene mjere. Balirani otpad bi se slagao uvis i više od dopuštenog, a slično je i s rastresitim otpadom.

Što se tiče dovoza otpada, jednostavnom matematikom se može izračunati da je uz dobru logistiku moguće prebaciti i istovariti više tisuća tona otpada u relativno kratkom vremenu, a da nadležne službe ne stignu primijetiti što se radi na nekoj lokaciji. Naročito ako se radi o zatvorenom i ograđenom prostoru. Jedna pošiljka baliranog otpada može sadržavati do 25 tona. Baliranjem se otpad preša na 5-6 puta manji volumen u bale veličine do 1 m³ u koje stane oko 1 tona ambalažnog otpada.

Sa samo dva tegljača u 20 radnih dana tijekom jednog mjeseca na lokaciju može biti dovezeno i 1.000 tona plastičnog ambalažnog otpada. Za usporedbu, to otprilike predstavlja volumen ekvivalentan površini većoj od rukometnog terena (20,00 x 40,00 m) na kojem bi bio posložen jedan red bala otpada visokih 1 m. U rastresitom stanju taj volumen je još i veći.

Problem postaje javan kada postane jasno da se s uskladištenim odnosno odloženim otpadom neko dulje vrijeme ništa ne dešava. Osim vizualnog dojma, ovisno o vremenskim uvjetima pojavljuju se neugodni mirisi, insekti i širenje čestica otpada izvan prostora na kojem je odložen. Posljedično može doći do onečišćenja tla, vode i zraka, a zabilježeni su i požari zbog samozapaljenja i dr. Tada se uključuju nadležne službe i pokušava se riješiti problem. Kada postoje određena financijska jamstva, moguće je primijeniti načelo „onečišćivač plaća“, no u većini slučajeva se dešavalo da tvrtka koja je otpad odložila objavi stečaj. Samim time implicira se na nemogućnost daljnje obrade ili zbrinjavanje otpada u posjedu. Osim osnivačkog kapitala, takve tvrtke uglavnom nisu posjedovale značajniju imovinu, a skladišta su unajmljivale uz plaćanje zakupa ili bi i za to ostale dužne zakupodavcu. To sve upućuje na izvlačenje novca bez namjere bavljenja s otpadom.

NEGATIVNA PRAKSA U RH

Ako bi se odlučilo označiti sve lokacije na području Europe, gdje je ambalažni otpad za oporabu nelegalno ostavljen u velikim količinama, vidjeli bi da niti RH nije bila pošteđena od ovakve negativne prakse. Od 2019. do 2025. godine veće količine nezbrinutog ambalažnog otpada,

koji je najvjerojatnije stigao ilegalnim pošiljkama otpada, pronađene su na području više županija: Istarskoj, Primorsko-goranskoj, Ličko-senjskoj, Zagrebačkoj, Sisačko-moslavačkoj, Krapinsko-zagorskoj te Varaždinskoj županiji. Neki su slučajevi dobili i medijsku pozornost pa se o njima zna nešto više, dok nadležne službe u puno više slučajeva sigurno nastoje riješiti problem i ukloniti sav otpad sa spornih lokacija. Kada se utvrde akteri, koji su u bilo kojem trenutku imali veze sa sporno odloženim otpadom, nadležne službe pokreću postupak i izriču novčane kazne, no to sve može potrajati i godinama.

Najveći problem je ako se jednom odloženi otpad ne uspije zbrinuti i dulje vrijeme ostane prisutan na spornim lokacijama pa počinje utjecati na neposredni okoliš i kvalitetu življenja u okruženju. Poznato je da RH nema spalionice i da postoje ograničenja oko odlaganja na legalnim odlagalištima. Kako su kapaciteti naših obrađivača limitirani, za sada nije razvidno kako će se taj sav neobrađeni otpad zbrinuti odnosno obraditi te tko će i kad platiti krajnji račun za sanaciju područja. Sve upućuje da će se sredstva morati osigurati iz Državnog proračuna ili možda nekakvim sredstvima iz fondova. Drugim riječima, moglo bi se dogoditi da su počinitelji „izvukli“ novac, a zbrinjavanje i sanaciju lokacija s otpadom bi trebao platiti netko drugi. Svakako bi RH trebala proučiti kako su u članicama EU procesuirali ovakve i slične slučajeve te kakve su naučene lekcije. Visoke kazne ne moraju biti nužno i instrument odvratanja od ovakvih ilegalnih radnji, ali zatvorskim kaznama ili oduzimanjem privatne imovine bi se već nešto moglo postići.

ZAKLJUČAK

Kada ljudi zbog povratne naknade po kontejnerima traže ambalažu ili ponosno sami odvajaju ambalažu iz komunalnog otpada, vrlo malo ih se zapita gdje će ta odvojena ambalaža završiti. U uređenim sustavima tokovi otpada se prate, jer u otpadu leži novac i nije svejedno morate li novac dati ili ga primati. Stoga je nemali broj gledatelja i čitatelja ostao zatečen vijestima da i u RH postoje lokacije s velikim količinama otpada koji se ne zbrinjava i predstavlja ekološki problem.

Problem ustvari nisu količine otpada, već čistoća i vrsta prikupljene ambalaže, jer organske nečistoće i druge vrste kontaminacije povećavaju troškove za recikliranje odnosno umanjuju količine iskoristive sekundarne sirovine. Povećanjem količina „problematičnog“ otpada za zbrinjavanje kreću razne kalkulacije i vrlo lako se medalja okrene, a zbog uštede ili zarade se krene u smjeru nelegalnih praksi. Svaku nelegalnu praksu prije ili kasnije razotkrije konkurencija ili nadležne službe. Preostaju samo pitanja kako i je li moguće primijeniti načelo „onečišćivač plaća“. Troškovi

zbrinjavanja i sanacije mogu biti milijunski, ali negativni utjecaj na okoliš ponekad ima nesagledive posljedice. Za svaki otkriveni slučaj nelegalnog postupanja s otpadom sigurno su naučene lekcije i kada postoje zakoni treba ih maksimalno primjenjivati u svrhu sprečavanja kriminala. Nažalost, svjedočimo da u sve više slučajeva porezni obveznici plaćaju veliku cijenu rješavanja problema koje su prouzročili pojedinci vođeni pohlepom i vlastitom materijalnom koristi. Zarada ne smije biti na štetu okoliša koji ostavljamo budućim naraštajima.

dr. sc. Branimir Fuk, dipl. ing. rud., Zagreb